

Dr. S. Sedef OĞUZ

İş Sağlığı Doktora Öğr., Ankara Üniv. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.

Dr. Mustafa N. İLHAN

Öğr. Gör., Gazi Üniv. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.

ÇALIŞMA YAŞAMI VE ÖZÜRLÜLER

Özürlü Tanımı

Özürlülük, toplumdan topluma ve tarih içerisinde değişen anlamlar yüklenen bir kavramdır. Özürlüler farklılıkları olan ve toplum içinde gerekli bazı yetenekleri sınırlandırılmış, toplumun açık ya da gizli bazı beklentilerini yerine getirmekte zorlanan bireylerdir. Toplumda özürlü kavramı daha çok bedensel eksiklikler için kullanılmakla birlikte, çalışma yaşamı için fonksiyonel yetersizliği ifade eder.

ILO'nun 1955 yılında aldığı 99 sayılı tavsiye kararına göre özürlü; "fizik ve mental yeteneklerin azalması sonucu, uygun bir işi elde etme veya muhafaza etme olanağında ileri derece azalma olan kişi" dir.

Türkiye'de ise; 2004 yılında çıkarılmış olan "Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmelik"te "bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerindeki engelleri nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde 40'ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporuyla belgelenenler" özürlü / engelli olarak tanımlanmıştır.

Özürlü Hakları

Özürlülük, sadece özürlü bireyi değil, ailesini, yakın çevresini ve ait olduğu toplumsal yapıyı ilgilendiren bir olgudur. Toplumsal yapılanmanın, hizmetler ve fiziksel çevrenin birçok yönüyle özürlülere göre planlanmaması nedeniyle; özürlü engelle dönüşmekte ve özürlü birey potansiyelini kullanamamaktadır. Tarih boyunca; özürlü doğmuş bebeği

öldürme, ölüme terk etme, özürlüleri eğlence aracı olarak kullanma, özürlüleri dilendirme, özürlü bireyleri cadılıkla suçlama ve cezalandırma, özürlü bireyleri evlenme ve çocuk sahibi olma gibi haklardan yoksun bırakma gibi genellikle olumsuz yaklaşımların sergilendiği görülmektedir. Uygarlığın gelişmesine paralel olarak özürlülere yönelik toplumsal bakış açısı değişmeye başlamıştır. Özürlülere yönelik yaklaşımlar özellikle insanların fiziksel, ırksal, etnik ve dini özellikleri dikkate alınmaksızın sadece insan oldukları için değer, saygı ve kabul görmesi gerekliliğini ifade eden insan hakları hareketlerinden de etkilenmiştir. Özürlü bireylerin tıbbi bakım ve rehabilitasyon, eğitim ve iş olanaklarının artırılması yönünde olumlu gelişmeler olmuştur.

Özürlü bireylerin toplumun diğer bireyleri gibi sağlık, eğitim, sosyal yaşam gibi temel insan haklarından yararlanmaları 1950'li yıllardan başlayarak gelişen demokrasi ve insan hakları hareketlerinden etkilenerek gelişmiştir. 1981 yılının Dünya Özürlüler Yılı ilan edilmesiyle birlikte özürlülük tanımlarına toplumsal bir içerik kazandırılmaya çalışılmıştır. Böylece Dünya Sağlık Örgütü'nün 1976 yılında salt biyolojik belirleyiciliğe dayalı olarak ortaya koyduğu 'Uluslararası Hastalıklar Sınıflaması' (International Classification of Diseases) 1981 yılında yeniden düzenlenerek 'Uluslararası Yetersizlik, Özürlülük ve Engellilik Sınıflaması' (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) oluşturulmuştur. Bu dönemde fırsat eşitliği kavramı ortaya konulmaya başlanmıştır.

Tablo-1: Türkiye'deki özürlü nüfusun dağılımı, 2002.*

	Genel Nüfus	Özürlü Nüfus
Erkek	34.069.984	3.783.197
Kadın	34.552.575	4.648.740
Toplam	68.622.559	8.431.937

'Fırsat Eşitliği' ilkesi, daha sonraki yıllarda uluslar arası özürlülük politikasını da etkileyen; fiziksel çevreyi, konutu, ulaşımı, sosyal hizmetleri, sağlık hizmetlerini, iş olanaklarını, eğitim hizmetlerini, spor ve rekreasyon etkinliklerini içeren kültürel ve sosyal yaşamın oluşturduğu toplumsal sistemin herkes için ulaşılabilir kılınması sürecidir.

Türkiye'de Özürlülük

Türkiye'de, 1950'lere kadar özürlülere ilişkin politikalar ve sürdürülen faaliyetler daha çok tıbbi bakım konusunda olmuştur. Bu döneme kadar özürlülerin toplumda yer alma biçimi büyük ölçüde dini inanışlarla belirlenmiştir. Özürlülere yönelik yardım güdülere; tanrı sevgisini kazanma, acıma duyguları ve yardımseverlik arzularına dayanmaktadır. 1950'lerden başlayarak gelişen insan hakları ve demokrasi hareketlerine paralel olarak ülkemizde de özürlülerin sağlık, eğitim ve iş alanlarında toplumun diğer üyeleri gibi yararlanmalarını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmıştır. Temel olarak özürlülere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek amacıyla da, 30 Mayıs 1997 tarihinde Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü işbirliği ile 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre, ülkemizde nüfusun %12,29'unu özürlüler oluşturmaktadır.

Özürlülerin Çalışma Yaşamındaki Yeri

İş bağlamında zihinsel ve bedensel engelden çok, var olan eksikliğin çalışma yaşamını ne kadar etkilediği dikkate alınmaktadır. Bir anlamda, özürlülük yapılan işe göre değişen anlamlar taşıyabilir. Özürlü çalışanların risk grubu kabul edilmelerinin

Tablo-2: Türkiye'deki özürlü nüfusun sosyal güvence durumlarına göre dağılımı, 2002.*

	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Sosyal güvence var	57.58	62.49	60.28
Sosyal güvence yok	47.42	37.51	39.72

nedeni işgücüne katılımda kısıtlılıkları değil, özürlüleri nedeni ile karşılaşılabilecekleri risklerin daha fazla olmasıdır. Niteliklerine uygun işlerde çalıştırlarında ve ortam düzenlemesi sağlandığında diğer çalışanlarla bir fark söz konusu olmayacaktır. Ancak özürlüler, gerek iş bulma gerekse çalıştığı işi sürdürebilme konusunda, özürlü olmayan kişilerle eşit koşullara sahip değildir. İstihdam ayrımcılığının bir başka yönü de ücretlendirmede ortaya çıkmakta ve görünür özürlü olanlar hak kaybına uğrayabilmektedir.

Günümüzde, özürlülerin hak kaybını önleyebilmek için yasal düzenlemeler yapılmakta, kota yöntemleri ile belirli oranda özürlü çalıştırma zorunluluğu getirilmektedir.

Yasal Durum

Ülkemizde özürlülerin haklarının korunması anayasal bir yükümlülüktür. Anayasanın 42. maddesinde "Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır", 50. maddesinde "Bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar", 61. maddesinde ise "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Bu amaçla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur" hükümleri yer almaktadır. Anayasada yer alan bu temel ilkeler yanında pek çok yasa, yönetmelik ve tüzük aracılığıyla özürlülerin; tıbbi bakım, rehabilitasyon, eğitim, sağlık, sosyal yaşam gibi temel alanlarda yaşadıkları sorunların giderilmesine yönelik çeşitli tedbirlerin alınması zorunlu kılınmıştır.

4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesinde %6 oranında özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca yer altı ve su altında özürlü işçi çalıştırılmayacağı hükmü konmuştur. 19. 03. 2004 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına göre de; 4857 sayılı Kanun'un 30 uncu maddesi kapsamına giren işyerlerinde oranlar; ka-

Tablo-3: Türkiye'de işgücü durumuna göre özürlü nüfusun dağılımı, 2002.*

	Erkek %	Kadın %	Toplam %
İşgücüne dahil nüfus	41.61	7.05	22.19
İstihdam	36.98	6.06	19.6
İşsiz	4.64	0.99	2.59
İşgücüne dahil olmayan nüfus	58.15	92.94	77.81

mu işyerlerinde özürllüer için % 4, eski hükümlüler için % 2 olarak; özel sektör işyerlerinde özürllüer için % 3, eski hükümlüler için % 1, terör mağdurları için de % 1 olarak belirlenmiştir. Özel sektör işyerlerinde kalan % 1'lik oran, işverenlerin tercihine göre, özürllü veya eski hükümlü çalıştırma yönünde kullanılacaktır.

Ayrıca, işverenler, işyerlerini olanakları ölçüsünde, özürllülerin çalışmalarını kolaylaştırabilecek şekilde hazırlamak, sağlıkları için gerekli tedbirleri almak, mesleklerinde veya mesleklerine yakın işlerde çalıştırmak, işleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek, çalışmalarını için gerekli araç ve gereçleri sağlamak zorundadırlar.

Henüz taslak halinde olan Özürllüler Kanun Tasarısı Taslağı'nda da rehabilitasyon ve istihdam konuları ele alınmakta, işgücü piyasasına katılım hakkı ve ayrımcılığa ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

Özürllülerle ilgili olarak, istihdam ayrımcılığına karşı oluşturulmuş yasal önlemler olumlu bir gelişme olmakla birlikte, uygulamadaki yetersizlik halen sürmektedir. Çoğunlukla yasalara uymak adına

“göstermelik” uygulamalar tercih edilmekte, özürllü işçi çalıştırmak ekonomik bir yük olarak kabul edilmekte ve sadece cezadan muaf olabilmek veya “yardım” olarak görülmektedir. Oysa özürllülerin beceri kazandırıcı, yükselmeye elverişli istihdamı gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, işyerlerinde özürllü çalışana yönelik güvenli ve sağlıklı koşullar oluşturulmalıdır.

Özürllü çalışanlar ile ilgili dikkate alınması gereken diğer bir durum da her yıl %0.1 oranında işçinin iş kazası nedeniyle özürllü hale gelmesidir. İşverenler, özürllü işçi seçiminde, işyerinin işçisi iken iş kazası sonucu özürllü hale gelen işçilere öncelik tanımalıdır.

Kaynaklar

1. İşyeri Hekimliği Ders Notları, TTB Yayını, Ankara, 2001.
2. Bilir N. ve ark.; İş Sağlığında Risk Grupları, Teknik Rapor, HASAK Yayını, 2000.
3. 3. Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi, TTB Yayını, Ankara, 1998
4. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
5. İş Kanunu
6. Özürllüler Kanun Tasarı Taslağı
7. <http://www.calisma.gov.tr>
8. <http://www.die.gov.tr>
9. <http://www.disk.org.tr>
10. <http://www.fisek.org>
11. <http://www.isg.gov.tr>
12. <http://www.istabip.org.tr>
13. <http://www.ozida.gov.tr>

*Tablo 1, 2, 3 ve 4'ün verileri Türkiye Özürllüler İdaresi Başkanlığı ve DİE tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen ve 2003 yılında ön sonuçları açıklanan “Türkiye Özürllüler Araştırması”ndan alınmıştır. ●

Tablo-4: İstihdam edilen özürllü nüfusun iş durumuna göre dağılımı (12 ve daha yukarı yaştaki özürllü nüfus), 2002.*

	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Kamu sektörü	18.36	17.64	18.23
Özel sektör	35.02	34.04	34.85
İşveren	3.58	0.73	3.09
Kendi hesabına	40.16	14.63	35.71
Ücretsiz aile işçisi	2.87	32.96	8.11
Bilinmeyen	0.02	---	0.02